

СУГЕСТІЯ ТА СИНЕСТЕЗІЯ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ

Вернудіна Ірина Володимирівна,

доктор філософських наук, психолог,
доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки
Одеського національного економічного університету
ORCID ID: 0009-0009-0189-9832

Теоретичний аналіз сугестії та синестезії як феноменів художньої творчості виокремлює важливість психологічної складової для розуміння природи людини загалом і підвалин креативного процесу, зокрема. Позитивна значущість та спроба знайти паритетне співвідношення цих процесів при дослідженні структурно важливих чинників творення відбиває той особливий інтерес, який спостерігається нині до подій власної історії, культури та їхнього об'єктивного прочитання. Психологічна проблематика, що її містять досі недосліджені сугестивність та синестезія, має сприяти серйозним науковим пошукам з урахуванням надскладних реалій сьогодення.

Своєрідним лейтмотивом статті стало апелювання до тих обставин, які принесла із собою війна і у яких опинилося українське суспільство. За таких умов природа людини перебуває на перетині численної кількості впливів та інформаційних потоків, що ладні деструктувати її внутрішні духовні сили. При цьому поняття «творчість» і «творення» виводять на перший план творчу індивідуальність особистості митця як чільного суб'єкта креативного акту. В контексті дослідження розглянуто також уяву, сприйняття, переживання, чуттєвість тощо, які є значущими як для психології, так і для естетики, літератури й мистецтвознавства. У статті виокремлено специфіку й перебіг творчого процесу в його свідомих та неусвідомлених психічних проявах.

Концептуалізація, тлумачення й етимологія термінів «сугестія» та «синестезія» є важливими для розуміння їхньої сутності та ваги. Сугестія означає такий вплив на психічну сферу людини, який призводить до появи у неї змінених станів і почуттів, робить її здатною до дії, що не витікають з попереднього досвіду, з її моральних норм, принципів та цінностей. У зміненому внаслідок сугестивного впливу стані свідомості людини здатна сприймати як реальність те, чого не існує насправді.

Синестезія є складною міжчуттєвою асоціацією, що обумовлює здатність людини використовувати свою чуттєву природу при створенні або сприйнятті художніх творів мистецтва. Вивченню цих феноменів власне і присвячена дана наукова розвідка.

Ключові слова: сугестія, синестезія, уява, чуттєвість, художня творчість, творчий процес, асоціативність.

Vernudina Iryna. Suggestion and synesthesia in psychological structure of artistic creativity

The theoretical analysis of suggestion and synesthesia as phenomena of artistic creativity singles out the importance of the psychological component for understanding human nature in general and the foundations of the creative process, in particular. The positive significance and the attempt to find a parity ratio of these processes in the study of structurally important factors of creation reflects the special interest observed today in the events of one's own history, culture and their objective reading. The psychological problems that are contained in the hitherto unexplored suggestibility and synesthesia should contribute to serious scientific research, considering the extremely complex realities of today.

The original leitmotif of the article was an appeal to the circumstances brought about by the war and in which Ukrainian society found itself. Under such conditions, human nature is at the intersection of many influences and information flows that are capable of destroy its inner spiritual forces. At the same time, the concepts of "creativity" and "creation" bring to the fore the creative individuality of the artist's personality as the main subject of the creative act. In the context of research, imagination, perception, experiences, sensuality, etc., which are significant both for psychology and for aesthetics, literature and art history, are also considered. The article highlights the specifics and courses of the creative process in its conscious and unconscious mental manifestations.

The conceptualization, interpretation, and etymology of the terms «suggestion» and «synesthesia» are important for understanding their essence and weight. Suggestion means such an influence on the mental sphere of a person, which leads to the appearance of changed states and feelings in him, makes him capable of actions that do not follow from previous experience, from his moral norms, principles and values. In a state of consciousness that changed because of suggestive influence, a person can perceive as reality what doesn't exist.

Synesthesia is a complex intersensory association that determines the ability of a person to use his sensory nature when creating or perceiving artistic works of art. This scientific investigation is dedicated to the study of these phenomena.

Key words: suggestion, synesthesia, imagination, sensuality, artistic creativity, creative process, associativeness.

Вступ. Оскільки результати творчості належать культурі й мистецтву, а її процес суб'єкту творення – митцю, то базові чинники дослідження художньої творчості полягають у площині розуміння її процесуальної значущості. Сприйняття творчості як процесу допомагає структурувати її за певними етапами: свідомо-раціональними (підготовка й накопичення інформації, професіона-

лізм і техніка виконання) та неусвідомлювано-інтуїтивними (натхнення, асоціативні зв'язки, художні образи, творчість уві сні тощо). Саме тому варто розглядати особливості художньої творчості в єдиній трикомпонентній структурі: митець – творчий процес – художній твір.

Психологічні засади теорії художньої творчості уможливають моделювання ціннісних критеріїв її

дослідження за відповідними законами: особистість митця у процесі творчої діяльності виступає суб'єктом творення мистецьких цінностей – художніх образів у художньому творі. При цьому художній твір є «продуктивною» формою існування мистецтва, вмістом і цілісною системою художніх образів, а логіка перебігу відповідних етапів творчого процесу підтверджується даними психології: від художнього задуму митця, накопичення ним інформації, вибіркового сприйняття дійсності й використання асоціацій у постанні нових образів та ідей, до дії неусвідомлюваного психічного в креативному акті й трансцендентного стану психіки – натхнення, що властиві винятково творчій індивідуальності.

Студіювання у широкому науковому дискурсі автентичних понять психології є вагомим інструментарієм забезпечення теоретичних досліджень і подальшого розвитку науки. Серед чи не найменш досліджених явищ, пов'язаних з феноменом художньої творчості, є сугестивність та синестезія. Психологічні особливості дії сугестії, етимологічне уточнення поняття, його виникнення, введення у науковий обіг та подальша концептуалізація перебуватиме у фокусі нашої уваги. Особливої ваги явище сугестії набуває в контексті інформаційної війни та пропагандистських впливів, яких зазнають українці упродовж чи не усієї чверті XXI ст.

Аналіз феномена синестезії буде вестися в річизі його теоретичного потенціалу, а також з точки зору релаксаційної, компенсаторної, терапевтичної функції мистецтва, що обумовлено посиленням кризових явищ у багатьох сферах українського суспільства, яке понад десятиріччя живе в стані війни й три останні роки в її найжорстокішій фазі. Довготривалий стрес, відсутність безпеки і впевненості у завтрашньому дні призводить до зростання напруги в міжособистісних стосунках, до відчуження особистості, розгубленості й зневіри людей. Тому варто ще раз звернутися до стабілізаційного впливу на психіку особистості мистецтва й художньої творчості.

Насамперед зазначимо, що протягом XX століття в Україні й усій радянській психології проблемі сугестії, як спонукальному фактору до творчості, й сугестивному впливові твору мистецтва (художнього образу) на суб'єкт сприйняття (реципієнта творчості) не було приділено жодної уваги. Першим дослідником унікального з точки зору теорії художньої творчості явища сугестії в Україні був і залишається Іван Франко (1856-1916) [1]. Аналізу його теоретичної спадщини в царині психології та естетики присвячені студії сучасних філософів, психологів, культурологів [2; 3; 4].

Міждисциплінарний статус синестезії також обумовлює її дослідження не лише психологами, а й науковцями інших галузей гуманітаристики. Так, природі синестезії як естетико-мистецькому феномену присвячено роботи О. Саленко (О. Дудар) [5; 6; 7]. Аналіз окремих чинників синестезії здійснено в студіях філософів Т. Смелянкової, Л. Левчук, О. Оніщенко, Г. Савчин, О. Поліщук, С. Холодинської [8]. З позиції нейрофізіології, літературознавства та перекладознавства поняття

синестезії розглянуто філологами Т. Семигінівською, Б. Чубенко [9].

Матеріали та методи. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході до аналізу наукового матеріалу та виконане на перетині психології, філософії, історії, літературознавства й лінгвістики. Застосовано методи порівняння, систематизації та узагальнення, а теоретико-методологічною базою стали напрацювання, присвячені дії синестезії та сугестії в художньому творі. **Метою статті** є аналіз явищ сугестивності та синестезії як феноменів художньої творчості, їхнього психологічного підґрунтя та особливостей реалізації.

Результати дослідження. Наприкінці XV ст. через специфічний для середньовіччя інтерес та обережності щодо гіпнотичних явищ у вжиток увійшов термін «сугестія», який походив від латинського «*suggestio*» – навіювання, натяк і означав процес прищеплення психічній сфері людини сторонньої ідеї або певного вольового рішення у вигляді думок, емоцій, станів поза її свідомим «Я». Згідно з даними Оксфордського словника (1933), дієслово «*to suggest*» у XVI ст. стало означати «підбурювати», «спокушати до зла». Але на сторінках Біблії слово «навіювання» зустрічається 12 разів і тлумачиться як процес програмування винятково з добрими і конструктивними намірами.

«Сугестивність» – термін англійської естетики, яка пояснювала поетичні набутки епітетом «*suggestive*» (сугестивний) у значенні навіювання, натяку, підказування. Вважалося, що поетичні образи і сюжети, сугестивність яких повніше й різноманітніше, здатні довше утримуватися в пам'яті людини, позаяк втілюють поетичні смаки, запити і прагнення свого часу. Якщо ці образи, сюжети, епітети й порівняння змушують активно працювати уяву читача, викликають яскраві емоції та враження, пропонують нове сприйняття світу, – тоді ці образи сугестивні. Зрозуміло, що вплив поетичного тексту безпосередньо залежить від сензитивності особистості, її емпіричного досвіду, асоціативної пам'яті тощо. Але на думку багатьох дослідників, сугестивність (навіюваність) є явищем, що властиве кожному. Воно глибоко закорінене в природі людини, базується на впливовості слова і тих психічних факторах, що здатні змінювати думки людини, її дії та вчинки.

Наскільки кожний з нас піддається сугестії є суб'єктивною характеристикою і залежить від ситуаційних та особистісних факторів: віку, статі, психоемоційного статусу, стану здоров'я, професії, соціального становища, інтелектуального рівня, вольової сфери, життєвого досвіду і навіть оточення людини в момент сприйняття. Основним дієвим механізмом сугестивності є уява – психічний процес створення нового у формі образу, уявлення або ідеї. Саме взаємозв'язок подібних об'єктів або явищ, коли зміна стану одного через зовнішні або внутрішні впливи позначається на змінах у стані іншого, й дає можливість зрозуміти механізм дії сугестії. На цьому законі, який ще називають Законом Навіювання, ґрунтуються стани трансю, гіпнозу, основні прийоми медитативних, культових чи магічних дій.

У сучасній медицині під навіюванням розуміють сприйняття інформації реципієнтом без критичної її оцінки, яка імперативно впливає на протікання нервових процесів у психіці людини. Шляхом навіювання можуть викликатися відчуття, уявлення, емоційні стани і вольові спонукання, а також здійснюватися впливи на вегетативні функції організму без активної співучасті особистості, без логічної переробки нею того, що сприймається. Подібний ефект (т. зв. «рефлекс наслідування») досягається як через впливи на органи чуття, так і на основі вербальної інформації, що міститься у словах. Навіювання проникає у психічну сферу людини без активної розумової діяльності, занурюється і закріплюється у ній, як і будь який інший чинник пасивного сприйняття. Навіювання і переконання відрізняються тим, що останнє супроводжується мисленнєвим процесом верифікаційного аналізу: роботою думки, свідомим критичним відбором інформації, перевіркою її істинності, встановленням достовірності джерел витоку. Навіювання ж впливає на психіку людини поза дією її мозкових верифікаційних та аналітичних центрів, здатне змінювати її свідомість, настрої, поведінкові характеристики тощо.

Загалом навіювання – неусвідомлювані для об'єкта впливу маніпуляції – скеровані на трансляцію йому певної інформації, вживлення у його психіку ідей, наративів, установок, цінностей, певного ставлення поза можливістю їх селекції й фільтрування. Критичне сприйняття, логічна оцінка, інтелектуальна переробка чинників впливу при цьому відсутні. Цей процес можна уявити як безпосереднє «вливання» у психіку людини певних ідей, емоцій, станів шляхом словесного (вербального) і невербального (голос, інтонації, жести) впливу.

Наголосимо: про реальне навіювання може йтися лише тоді, коли його реалізація за звичайних обставин наштовхнулася би на спротив або була б піддана критиці об'єктом впливу. Під час здійснення примусового, форсованого навіювання усі трансльовані ідеї сприймаються людиною «на віру», виконуються «наосліп», що досягається завдяки затримці, блокуванню її психікою усіх протилежних тенденцій та намірів.

Важливо також підкреслити, що суб'єктивні переживання сугестій за своїми ознаками інколи виявляються більш реальними, ніж звичайне сприйняття. Загальновідомі факти глибоко деструктивної навіюваності невротиків, котрі через свої психічні особливості виявляли загрозливі ознаки девіантної поведінки і очевидних відхилень від норми. Пояснити це можна тим, що в процесі сугестивного впливу опосередковано «розпалюється» уява сприймаючого і зміст інформації, що передається, в його мозку та психіці досягає стану реальності. Зазначимо, що сугестії такого роду успішні стосовно лише невеликої кількості гіпервразливих суб'єктів. При цьому численна кількість тих, хто піддається «опредмеченому» навіюванню, мають природну психоемоційну схильність до цього, відрізняються образним сприйняттям дійсності, розвиненою уявою тощо.

У сучасному розумінні поняття «сугестія» означає такий вплив на психічну сферу людини, який призводить до появи у неї поза волею та свідомістю такого стану, почуття, ставлення або навіть здійснення певного вчинку, що безпосередньо не впливає з її попереднього досвіду й засвоєних норм, правил, принципів та цінностей. У звичайному психоемоційному стані свідомість людини сприймає дійсність такою, якою вона є. У зміненому стані свідомості, досягнутому під час або внаслідок сугестивного впливу, людина здатна сприймати як реальність те, чого не існує насправді.

Тож сугестія з точки зору психології є одним з найважливіших феноменів людського спілкування, специфічним різновидом комунікації, який найбільшою мірою виявляє себе в художній творчості. Без залучення цього складного психоемоційного фактору неможливо уявити художню літературу, живопис, музику, театральне та кіномистецтво. Явища сугестії пов'язані з актами потужного, часто – катарсичного впливу на реципієнта творів мистецтва і тих художніх образів, за посередництвом яких митець реалізував замисел, вплив свою фантазію, висловив свої враження і почуття.

Відомо, що сугестію із захопленням уславлював А. Шопенгауер, вважаючи, що вона змушує читача доробити, завершити образ у своїй уяві. Символічний образ немовби мимовільно навіюється (*suggéré*) суб'єктові сприйняття через систему художніх засобів, неясних натяків, прозорих асоціацій, полісемією смислових ходів. Із сугестією пов'язана й підвищена синестезійність символічних образів і метафор, коли «аромат» думки, «кольори» музичної фрази, «звучання» кольорів або запаху стають предметами особливої уваги поетичної творчості.

Ш. Бодлер у свою чергу вважав, що синестезійна чуттєвість людини, осягнення нею «духовної сутності» кольору, контуру, звуку та запаху створені й визначаються як у мистецтві, так і в житті – людською уявою. Саме уява є головним «наповнювачем» сугестивного процесу і вона ж відповідає за креативні особливості творення нового у мистецтві: ідеї, художнього образу. Не здійснивши феноменальний дар творчої уяви, митцеві не вдасться створити загадково-мозаїчне панно твору, де тільки йому відомий парафраз визначить кольорову гамму, зафіксує «загадкове сплетіння» деталей, оформить оригінальну візуальну подачу тощо. Чим більше митець «сприяє» своїй уяві, тим могутнішою вона є, тим потужнішим арсеналом художніх засобів у «боротьбі за ідеал» він володіє.

Синестезія – як прикметна ознака і найзначніше досягнення школи неопозитивізму – є, у свою чергу, складною міжчуттєвою асоціацією, що обумовлює здатність людини використовувати свою чуттєву природу при створенні або сприйнятті художніх творів мистецтва. Аналізуючи доробок англійського естетика ХХ століття Айвора Річардса, Л. Левчук зазначає у своїй праці: синестезія – «це реакція на безпосередній стимул, це активізація пам'яті, попереднього досвіду, а на його основі – прогнозування майбутнього. Своєї завершеної форми синестезія досягає в мистецтві, в процесі худож-

ньої творчості, де органічно зливаються часові категорії минулого, сучасного й майбутнього» [10, с. 17]. На думку дослідниці, феномен синестезії характеризує, з одного боку, акмекреативність митця, з іншого – особливий психічний стан реципієнта творчості.

Визначення складного естетико-психологічного явища синестезії пропонує О. Саленко: «це феномен міжчуттєвої асоціації, що стимулює розширення формотворчих пошуків людини у мистецтві на основі домінування у неї стратегії художнього мислення, при якій має місце оперття на широкий діапазон чуттєвої інформації через значний естетичний досвід й естетичне мотивування творчості» [7, с. 9]. І наголошує, що «митцем-синестетом сучасники залучаються до іншого досвіду реагування на світ, й цим збагачується естетична сфера життя суспільства» [7, с. 4]. У цьому контексті дослідницею була відмічена «внутрішня самотність» носія синестезії, котрий через небайдужість, як основу естетичного ставлення до світу, «потребує особливих форм соціалізації й інкультурації – засобами мистецтва (через включення до художньо-рецептивної чи художньо-творчої діяльності)» [7, с. 4].

На синестезійне звучання поезії видатного майстра українського слова Т. Шевченка неодноразово звертали увагу дослідники його творчості. «Синестезія та інтермедіальність посідають чільне місце у творчості Т.Г. Шевченка. Зокрема, для поеми «Катерина» притаманна неметафорична синестезія за схемою «звук-зір», що передбачає поєднання в макроконтекстуальному образі слухових і зорових складових. Звуково-зорова синестезія використовується для змалювання українських пейзажів, завдяки чому опис значно увиразнюється й деталізується, а також для передачі емоцій ліричної героїні. Синестезія активізує одразу декілька сенсорів читача, створюючи ефект його безпосередньої присутності» [9, с. 142].

Вперше на таку характерну особливість поетичної спадщини Кобзаря звернув увагу інший видатний

митець і дослідник процесу художньої творчості – Іван Франко. Упродовж своєї плідної наукової діяльності він неодноразово звертався до студіювання Шевченкових поетичних образів та асоціацій, за допомогою яких той творив своє вишукане художнє полотно. Саме через розкриття «секретів поетичної творчості», а також на основі розуміння прийомів художнього втілення й реалізації мистецького задуму (адже І. Франко сам був неперевершеним поетом і письменником, першокласним митцем і майстром слова найвищого гатунку) він сформулював унікальні для світової психології, естетики й мистецтвознавства «закони асоціацій образів та ідей» [1], чим уможливив дешифрування специфіки вкрай утаємниченого акту художнього творення.

Висновки. Таким чином, наукове тлумачення недосліджених повною мірою складових творчого процесу – сугестії та синестезії – знову на часі. Ці явища давно вийшли за межі «креативного перетворення дійсності й духовного світу людини за законами краси». Чуттєва природа людської психіки, її вразливість та чутливість, що ґрунтуються на феноменах синестезійності та сугестивному сприйнятті, давно стали узвичасним інструментом зовнішніх впливів. Свідомість людини, сфера її неусвідомлюваного психічного перетворилися сьогодні на об'єкт пропаганди, яка вміло «форматує» людське ество за своїм образом і подобою. Нескінченні й часто агресивні інформаційні, політичні, психологічні медіа потоки ладні зруйнувати в людині людину задля досягнення потрібної мети.

Лише розуміння дії надчутливих механізмів людської природи здатне забезпечити наше Я, зберегти власну ідентичність та протистояти форсованим ментальним інвазіям. Синестезійна сутність особистості, не захищена від сугестивних впливів і різного роду шкідливих навіювань, сьогодні є надважливою як ніколи і має перебувати у постійному фокусі уваги науковців і дослідників царини гуманітаристики.

Література:

1. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості / І.Я. Франко // Повне зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко. К., 1981. Т. 31. С. 45–119.
2. Вернудіна І.В. Проблема поетичної і наукової сугестії в естетичних дослідженнях І.Я. Франка. Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності. Зб. наук. праць. В. 12. К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. С. 107–111.
3. Вернудіна І.В. Естетико-психологічні особливості сугестії як феномену художньої творчості. Культурологічна думка: Щорічник наук. праць. К.: Інститут культурології Академії мистецтв України, 2010. № 2. С. 54–60.
4. Гундорова Т. Невідомий Іван Франко: грані Ізмарагду. К.: Либідь, 2006. 360 с.
5. Дудар О.П. Синестезія як об'єкт наукового та філософського дискурсу: понятійний та ціннісний аспекти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2013. В. 6 (72). С. 61–65.
6. Дудар О.П. Синестезія та її феноменальні вияви: гносеолого-психологічний, літературо-мистецтвознавчий та аксіолого-естетичний зрізи. *Гуманітарний часопис: зб. наук. пр.*, 2014. № 3 (40). С. 81–87.
7. Саленко О.П. Синестезія в контексті арт-терапії: естетичний аспект: автореф. дис. ... канд. філос. наук: НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. Київ, 2016. 20 с.
8. Холодинська С.М. «Поезозомаларство» М. Семенка: футуристичний експеримент у контексті видової структури мистецтва. *Вісник Маріупольського державного університету*. Сер.: Філософія, культурологія, соціологія, 2017. В. 14. С. 173–181.
9. Семигінівська Т.Г., Чубенко Б.В. Синестезія та інтермедіальність у перекладацькому аспекті (на матеріалі творчості Т.Г. Шевченка). *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія, 2018. В. 19. С. 138–144.
10. Левчук Л.Т. Західноєвропейська естетика ХХ століття: навч. посіб. К.: Либідь, 1997. 224 с.

References:

1. Franko, I.Ya. (1981). Iz sekretiv poetichnoi tvorchosti [From the secrets of poetic creativity]. (Vols. 1-50). Kyiv [in Ukrainian].
2. Vernudina, I.V. (2003). Problema poetychnoi i naukovoï suhestii v estetychnykh doslidzhenniakh I.Ya. Franka [The problem of poetic and scientific suggestion in the aesthetic studies of I.Ya. Franka] Aktualni filosofski ta kulturolohichni problemy suchasnosti. Zb. nauk. prats. V. 12. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU. pp. 107–111 [in Ukrainian].
3. Vernudina, I.V. (2010). Estetyko-psykholohichni osoblyvosti suhestii yak fenomenu khudozhnoi tvorchosti [Aesthetic and psychological features of suggestion as a phenomenon of artistic creativity] Kulturolohichna dumka: Shchorichnyk nauk. prats. K.: Instytut kulturolohii Akademii mystetstv Ukrainy. № 2. pp. 54–60 [in Ukrainian].
4. Hundorova, T. (2006). Nevidomyi Ivan Franko: hrani Izmarahdu [The unknown Ivan Franko: the edges of Emerald]. K.: Lybid. 360 s. [in Ukrainian].
5. Dudar, O.P. (2013). Synesteziia yak ob'ekt naukovoho ta filosofskoho dyskursu: poniatiinyi ta tsinnisnyi aspekty [Synesthesia as an object of scientific and philosophical discourse: conceptual and value aspects]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. V. 6 (72). pp. 61–65 [in Ukrainian].
6. Dudar, O.P. (2014). Synesteziia ta yii fenomenalni vyjavy: hnoseoloho-psykholohichni, literaturo-mystetstvoznavchy i ta aksioloho-estetychni zrzy [Synesthesia and its phenomenal manifestations: epistemological-psychological, literary-artistic and axiological-aesthetic sections]. Humanitarnyi chasopys: zb. nauk. pr. № 3 (40). pp. 81–87 [in Ukrainian].
7. Salenko, O.P. (2016). Synesteziia v konteksti art-terapii: estetychni aspekt [Synesthesia in the context of art therapy: aesthetic aspect]: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk: NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H.S. Skovorody. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
8. Kholodynska, S.M. (2017). «Poezomaliarstvo» M. Semenka: futurystychni eksperyment u konteksti vydovoi struktury mystetstva [«Poeso-painting» by M. Semenko: a futuristic experiment in the context of the specific structure of art]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Ser.: Filolohiia, kulturolohii, sotsiolohiia. V. 14. pp. 173–181 [in Ukrainian].
9. Semyhinivska, T.H., Chubenko, B.V. (2018). Synesteziia ta intermedialnist u perekladatskomu aspekti (na materialii tvorchosti T.H. Shevchenka) [Synesthesia and intermediality in the translation aspect (based on the work of T.G. Shevchenko)]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Filolohiia. V. 19. pp. 138–144 [in Ukrainian].
10. Levchuk, L.T. (1997). Zakhidnoevropeiska estetyka XX stolittia [Western European aesthetics of the 20th century]: navch. posib. K.: Lybid. 224 s. [in Ukrainian].